

~ PROLOG

Jagten på de usynlige naboer

Pryglestraf var en sjældenhed i 1800-tallets Grønland. I det lille sydvestgrønlandske udsted Tigssaluk blev dog i sommeren 1885 en fattig og forarmet sælfanger ved navn Mathias tildelt et antal slag med kobberem på sin nøgne krop. Kobberemmen er en kraftig rem af sælskind, der blandt andet bruges som hundeline. Afstraffelsen skete under strengt påsyn af alle udstedets myndigheds personer.

Forbrydelsen? Fanger Mathias var rejst 35 km ned langs kysten til den forbudte boplads Arsuk, formentlig for på dette sted at sælge sælskind og andre sager, der fra Arsuk med god fortjeneste blev solgt videre til de velbeslåede danskere ved kryolitminen i Ivigtut (Ivittuut). Da Arsuk på denne tid var plaget af syfilis, havde kolonimyndighederne tre år tidligere forbudt enhver kontakt mellem stedets befolkning og det øvrige Grønland.

Afstraffelsen af Mathias er et eksempel på, hvordan minedriften ved Ivigtut påvirkede grønlændernes aktivitet i et lille samfund 50 km nord for minen. Denne bog handler i snævert perspektiv om Arsuks afspærring 1882-1931 og i et bredere perspektiv om kolonimyndighedernes politik for interaktionen mellem Ivigtut og de omgivende fangersamfund igennem de første knap 100 år af minens levetid. Det er først og fremmest et forsøg på at indskrive Ivigtut-minen i Grønlands kolonihistorie. Omvendt bliver det dermed også muligt at betragte kolonihistorien gennem denne nye optik, der blandt andet viser, at grønlænderne ikke var passive ofre for diverse koloniale tiltag men gennem hele historien fremtræder som tilpasningsdygtige, handlekraftige og opportunistiske aktører. Med den optik bliver det også muligt at belyse det historiske bagtæppe for nogle af efterkrigstidens mest skelsættende begivenheder i forholdet mellem Grønland og Danmark som fx den kontroversielle beslutning om at lukke kulminen og rømme minebyen Qullissat tilbage i 1972 samt den aktuelle spiralsag.

Interessen for emnet blev vakt, da jeg i foråret 2020 under covid-19-epidemien og nedlukningen sad hjemme og skrev på en artikel om minedrift i arktiske egne.¹ Blandt mineprojekter i Grønland var det især

kryolitminen i Ivigtut, som blev ved med at tiltrække opmærksomhed. Måske på grund af min egen indespærring gennem hele dette usædvanlige forår blev jeg straks fanget og opslugt af en for mig hidtil ukendt detalje. I en bog om Arsukfjorden (Ilorput) fremgik det, at udstedet Arsuk, der var nærmeste nabo til kryolitminen i Ivigtut, i 1912 var blevet isoleret og afspærret af myndighederne, og at isolationen først blev endeligt ophævet i midten af 1930'erne.² Vores egen lockdown i begyndelsen af dette årti blegner unægtelig en del i dette lys.

Det stod senere klart for mig, at Arsuks afspærring rent faktisk var begyndt adskillige år før 1912 og havde strakt sig over en periode på næsten 50 år. I al den tid var Arsuks befolkning tvunget til at blive på stedet, isoleret fra resten af Grønland.

Baggrunden for den usædvanlig lange lockdown var, at Arsuk i mange år var plaget af kønssygdomme, som stammede fra kryolitminens personale. I kraft af disse få fakta var der pludselig opstået en eksistentiel forbindelse mellem mig og befolkningen i fjorden. Forbindelsen blev med det samme omsat til en forskningsmæssig nysgerrighed. Det undrede mig nemlig, at denne ellers temmelig interessante historie kun var omtalt et par steder i litteraturen, men ikke nævnt i den lange række af bøger, der gennem årene er skrevet om Ivigtut.

Kryolitindustrien og minen i Ivigtut er faktisk ret godt beskrevet i litteraturen. Et gennemgående træk er dog, at forholdet til den grønlandske befolkning og relationen mellem minen og lokalområdet enten ikke undersøges eller blot bruges som et eksotisk krydderi til fortællingen om stor dansk dåd. Faktisk blev den oprindelige grønlandske befolkning i Arsukfjorden allerede tidligt skrevet ud af historien. Den mægtige kryolitdirektør Carl Frederik Jarl skriver i indledningen til sin bog om kryolitindustrien fra 1909:

Af denne Beskrivelse af Kryolitforekomsten vil man kunne forstaa, at Naturforholdene ikke har virket hverken til at skabe eller fremme Kryolitindustrien. Kryoliten fandtes kun

paa et meget lille Areal, og paa et vanskeligt tilgængeligt Sted langt borte fra Civilisationen og de store Haves Færdselsveje. Selve Beliggenheden bød heller ingen Hjælpe midler hverken til Driften eller til Beboelsesforholdene.

Man forstår, at kryolit blev udvundet i et afsides goldt, koldt og mennesketomt landskab. Hvis Grønland manglede drivkraft, så fandtes denne til gengæld i rigt overmål et andet sted i verden. At kryolitindustrien blev skabt og udviklet, skyldtes ifølge Jarl først og fremmest ”dansk Videnskab, Teknik og Handelsdygtighed parret med Energi og Held”.³

I det billede blev der ikke levnet plads til en indfødt befolkning. Når landet og befolkningen ikke kunne selv, så var vejen automatisk banet for dem, der kunne, altså danskerne. Det var en stolt og stædig fortælling om teknovidenskabelig nationalisme, der legitimerede en dansk form for ressourcekolonialisme.

Jarl var ikke den eneste, der slog disse strenge an. Ja, faktisk var det et ekko og en variation over et grundtema, som geologen Niels Viggo Ussing også fremførte på denne tid.⁴ Den teknovidenskabelige nationalisme og ressourcekolonialismen rimede på en tidsalder domineret af racisme, kolonialisme og imperialisme.⁵ I den fortælling var inuit på forhånd dømt ude.

Deadline for artiklen nærmede sig, men jeg havde besluttet mig for at søge svar på mine spørgsmål, så jeg læste videre i bøger med titler som *Eventyret om kryolit* og artikler, der omtalte kryolitten som Grønlands ”hvide guld”. Teksterne handlede først og fremmest om driftige danske mænd, erhvervsliv, industri, kapital og opfindsomhed. Og om hvad alle de afsindigt mange penge, der i Danmark blev tjent på kryolitten, blev brugt til af fromme og ideelle formål.

Marmorkirken ville fx aldrig have været opført uden C.F. Tietgens indtægter fra kryolitindustrien. Viggo Jarls Kollegium ville ikke være der og ligge smukt på en vej i Virum. Og kunstneren Viggo Jarl, der lagde navn til dette eksklusive kollegiebyggeri, ville ikke i 1920’erne og 1930’erne

kunne have levet et overdådigt luksusliv i Paris og Cannes. Men det var ikke det, som jeg dybest set ønskede, at historien skulle handle om. Det forekom mig, at der var skrevet nok om den danske side af historien. Fokuspunktet var nu relationerne mellem Arsukfjordens grønlandske befolkning og minen.

I min jagt på kilder til denne historie faldt jeg over en gammel artikel fra 1870, hvor inspektøren i Sydgrønland, Hinrich Rink, beskrev et besøg ved kryolitminen i Ivigtut. Det tog lidt tid at få adgang til denne gamle sag, så jeg bestilte også en nyere version som Ministeriet for Grønland lod genoptrykke og udgav i 1978. Denne udgave var tydeligvis tiltænkt et grønlandsk publikum, da den danske tekst stod parallelt med en grønlandsk oversættelse. En tør artikel skrevet på et kringlet og springende sprog.

Et ret stort stykke af Rinks oprindelige tekst er dog redigeret væk i den nye udgave fra 1978. Heri fortæller Rink overraskende bramfrit om det seksuelle samkvem mellem Arsukfjordens ugifte grønlandske kvinder og arbejderne ved bruddet. Rink betegnede forholdet som ”Forargeligt i høieste Grad”, og han forudså, at det snart ville få skadelige konsekvenser for familielivet blandt fjordens grønlændere.⁶ Vi vender senere tilbage til dette, som vi nok med rimelig sikkerhed i dag vil betegne som prostitution. Jeg begyndte at undre mig over, at man i de ellers så frigjorte 1970’ere havde valgt at bortcensurere en over 100 år gammel historie om prostitution – verdens ældste erhverv. Det kunne vel ikke komme bag på nogen, at den slags fandt sted?

Jeg var nu blevet opmærksom på, at den danske grønlandsadministration på dette område benyttede sig af en håndfast censur og kontrol med informationsstrømme. Fra andre områder ved vi, at informationskontrollen ikke bare omfattede danske medier men så vidt muligt også, hvad udenlandske medier skrev om grønlandske forhold. Det gælder fx om amerikanernes tilstedeværelse og aktivitet i Grønland under Den Kolde Krig.⁷ Når fx *Politikens* journalist i 1946 det ene øjeblik karakteriserede Ivigtut som ”et køligt paradys uden Eva” og straks efter fremhævede arbejdernes høje lønninger, ekstravagante kantineforhold, og hvor

meget stedet faktisk flød i alkohol og billige amerikanske smøger, så kan det faktisk ikke udelukkes, at Grønlands Styrelse på en eller anden måde har været inde over vinkling og ordvalg.⁸

Jeg drog den konklusion, at den eneste mulighed for at komme et spadestik dybere og tættere på historien var at gå en tur ned i arkiverne og se nærmere på strømmen af sager og fortrolige indberetninger fra administrationen i Grønland og instrukser den anden vej. Her var der kort sagt en oplagt mulighed for at bringe Rigsarkivets enorme samling af materiale fra Grønland i spil. At grave rundt i arkiverne er tidskrævende arbejde, der ofte kræver en engels tålmodighed og stædighed som en ung kamel. På dette tidspunkt var der også den komplikation, at arkiverne i denne hjemsendelsernes og hjemmearbejdets tid var lukkede og utilgængelige. Også for mig, der til daglig har arkivet som arbejdsplads.

Straks efter skete der det mærkelige og nedslående, at jeg læste, at der slet ikke var nogen nævneværdig relation at skrive om. Den fremtrædende canadiske geograf og ekspert i arktiske forhold Trevor Lloyd, der i 1944-1945 var udsendt som canadisk konsul i Godthåb (Nuuk), skrev i 1953 en artikel om Ivigtut-minen:

Indtil 1940 var bebyggelsen en europæisk enklave i et i det væsentlige indfødt Grønland, på alle måder fuldstændig adskilt fra dette. Arbejderne og den administrative stab havde ingen forbindelser til resten af landet, og grønlændere var ikke tilladt inden for Ivigtut-koncessionen. Dette skyldtes den stramme politik om at beskytte grønlænderne og deres økonomi mod ureguleret påvirkning udefra. Ivigtut var administrativt ikke en del af Grønland, men af Danmark. Minearbejderne blev hvervet i København for en årrække; de nåede Grønland på kryolitselskabets skibe og vendte direkte tilbage til Europa ved udløbet af deres kontrakter. Ingen grønlændere var beskæftiget ved minen, og de indfødte fra Arsuk, en nærliggende landsby, havde forbud mod at nærme sig bebyggelsen.⁹